

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 72 (1987)
Heft: 28

Artikel: Entgins aspects davart la scoletta e sia muntada
Autor: Camartin, Florentina
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881840>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 01.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Entgins aspects davart la scoletta e sia muntada

da sora Florentina Camartin

Per descriver tut ils aspects dalla scoletta e sia muntada stuess ins scri-
ver in cudisch ualti voluminus. Perquei restrenschel jeu quest artechel
sin enzacons aspects principals. Quels secumponan d'in excurs historic
co igl ei vegniu a quell'instituziun e da diversas constataziuns che per-
tuccan la muntada pedagogica e culturala dalla lavur en scoletta.

In fatg remarcabel

Da haheias enneu han geniturs ed auters educaturs giu d'educar affons
pigns, mo pér el decuors dil 18avel tschentaner han era ils scienziar en-
tschiet a dedicar studis e lavurs specialas alla muntada dall'educaziun
dils affons en lur emprems onns d'affonza.

Bein haveva Amos Comenius (1592–1670) dau ora certs principis fun-
damentals «per instruir ils affons en tuttas caussas» e scaffiu si'ovra mo-
numentala «Orbis pictus», «il mund en maletgs», (in cudisch cumparius
igl onn 1658 a Nürnberg) che dueva survir all'instrucziun dils scolars dal-
las classas elementaras, mo concernent la muntada dall'educaziun digl
affon pign entochen ch'el ei madirs per la scola primara eis ei iu remar-
cablamein ditg entochen che zatgi ei s'engaschaus era publicamein.

In dils emprems exponents en talas damondas ei la finala Jean Jac-
ques Rousseau staus. Schegie che sias ideas descrettas en siu roman
«Emile» ein stagn utopicas, ha el tuttina mess en moviment enteifer ils
cerchels dils intellectuals ina certa reflecziun davart la muntada dils em-
prems onns d'in carstgaun per sia veta futura. Mo quellas reflecziuns
han giu ad interim aunc ton sco neginas consequenzas pil generaleesser.
Cun la publicitad dalla psicoanalisa da Sigmund Freud (1856–1939) den-
ton e cun la ferma tesa d'Alfred Adler davart la muntada dil senn da cu-
minonza denter ils carstgauns, e cun las perscrutaziuns da C.G. Jung
(1875–1961) davart l'existenza e funcziun da schientscha e subschient-
tscha, pia digl incunscent en nus, ei quei semidau da rudien.

Tgi che s'interessescha oz per litteratura che tracta la muntada dils
emprems onns d'affonza d'in carstgaun per sia veta futura vegn confrun-
taus cun ina purschida enorma en tuts risguards. Ins pudess bunamein

pigliar tema en vesta a tontas teorias schi variontas, gie magari diltuttafatg cuntrarias ina a l'autra, quei tonpli che lur auturs pretendan quasi tuts da presentar mintgin la sulet vera «ductrina» en quels graus. In fatg denton ei indiscutabels per tut ils exponents: Els ein tuts perschua di che quei ch'in carstgaun experimenteschi e resenti puncto legria e tristezza, puncto intimaziun e promoziun ni negligientscha, carezia ni indifferentad da lur educaturs duront ses emprems onns d'affonza, seigi d'ordvart grond'impurtonza per la formaziun da siu character e per il reussir ni disdir en sia veta entira. Che quella pretensiun ei buca illusorica muossan biaras biografias da gronda tragica. Il carstgaun ei denton buca in computer che producescha senza remischun resultats nunduvrabels sch'el vegn «tractaus» inagada ni l'autra en moda e maniera inadeguata. Bein savens han carstgauns che han giu da pitir en lur affonza giu in sensori e dun tut special per spargnar e mitigar alla proxima generaziun tut quella experientschas che han fatg la veta greva ad els sez. Maria v. Ebner-Eschenbach di: «Carstgauns da natira nobla che han giu da pitir pervia da manco da risguard e carezia viers els han savens la forza da sviluppar gronda solidaritad cun auters che ein en disavantatg.» Quei vul denton buca dir che era schinumai «carstgauns da natira nobla» vegnien senz'auter sur igl entiert fatgs ad els en lur giuvens onns ora senza pitir donns che schain sin els onns ora, gie forse ina vet'entira. Mo bein savens anflan els buca ruaus entochen che la miseria e la malgiustia, sut la quala els han pitiu, ei dismessa per lur vegnentsuenter. In tal carstgaun da nobla natira e da zun grond idealissem, malgrad ch'el ha giu da pitir bia en ses emprems onns d'affonza ei staus il fundatur da quella instituziun che nus numnein «scoletta». Siu num ei Friedrich Fröbel.

Il bab dalla scoletta

Friedrich Fröbel ei naschius ils 21 d'avrel 1782 sco 6avel affon dil predicant da Oberweissbach el principadi da Schwarzburg egl uaul da Thüringen. Dus eveniments ein stai da grond'influenza e conseguenza per Friedrich, numnadamein la mort da sia mumma, diesch meins suenter sia naschientscha e sia relaziun ambivalenta tier las persunas che han giu influenza sin el en ses emprems onns. Sco affon pign eis el vegnius surschaus a diversas fomitgasas e per part a ses fargliuns, mo oravontut a sesez, damai che siu bab era zun occupaus en sia clamada. Suenter in triep onns ei siu bab puspei maridaus. Cun l'arrivada dalla madregna ha ei puspei dau uorden en casa e Friedrich ha survegniu ina mumma, alla quala el era zun attaschaus. Cun gronda carezia e premura ha quella era

fatg siu pusseivel per educar el ed igl emprem ha ei pariu sco sch'il su-
legl dalla ventira fuss ussa propi levas per quei affon che haveva giu da
pitir psihicamein bia ils emprems onns. Denton cura che sia madregna ei
daventada sezza mumma, ha Friedrich piars l'affecziun da quella ed ei
daventaus danovamein isolaus e sventiraus. Buca da far curvien ch'el
leva reconquistar la carezia dalla madregna e quei cun da tuttas sorts
scenas. Mo tut ha gidau nuot. Quella era ussa occupada cun siu agen af-
fon e veva buca pli peda per el. Per cletg astgava el magari gidar siu bab
a cultivar il vast curtin. Cheu ha el empriu d'observar tut quei che cre-
scha, flurescha, seruschna ni sgola. Il contact cun la natira ha medegau
silmeins empau las biaras plagas en si'olma. Friedrich era denton era da
tgierp sensibels e retardaus. Per quei motiv verteva siu bab buca ch'el
stetti da cumpignia culs auters affons pli robusts dil vitg. La veta dil pign
Friedrich era pli u meins quella d'in eremit. Duront ils liungs meins d'un-
viern stueva el seser schi quiets sco pusseivel ella stiva da studi da siu
bab. Per passatemps astgava el magari sfegliar en in ni l'auter cudisch,
faldar enqual pupi e far empau scribis-scrabis. Tec a tec ha el lu creau
ina gronda variaziun da dessegnis cun figuras geometricas. Quella crea-
tividat matematica era l'expressiun da sia vitalitad spirtala ed interna. Il
bab leva era mussar da leger ad el. Mo el haveva ni il temps ni la pazien-
zia necessaria per saver mussar quei endretg a siu fegliet. Aschia deva
ei meinsvart scenas pauc emperneivlas ni per in ni per l'auter. Da quei
temps ha F. Fröbel denton gia fatg si'emprema enconuschientscha cun
Heinrich Pestalozzi. Da siu bab ha Friedrich udiu inagada a raquintond
da Pestalozzi, quei grond educatur e promotur dalla scola en Svizra.
Tgei che quel fageva tut haveva Friedrich buca capiu, sco el ha raquintau
pli tard. Per quei ha el inventau per sesez – sco el ha rapportau suenter
onns – la suandonta historietta pertuccont quei um e sia muntada per el:
«Lunsch leu en Svizra dat ei in um sils onns che ha saviu emprender tut
da sez da leger e quei pér en ses vegls dis ed ei daventaus aschia in
exempel per biars. Sche quei ei reussiu a quel, sche vegnel era jeu a sa-
ver emprender mez da leger cu jeu hai lu tschaffen leutier, aschia che
miu bab sto nuota sfurzar mei!» Cumpatg che sia simpatia per quei um
Pestalozzi era gia en ses onns d'affonza zun gronda.

Cun 7 onns ha Friedrich lu stuiu ir a scola. Mo damai ch'el era plitost
da fleivla constituziun ha siu bab insistiu ch'el sappi frequentar la scola
dallas buobas enstagl quella dils buobs. Denter tontas buobas che levan
far da mummas cun el ei Friedrich daventaus ventireivels. Cheu ha el sa-
viu resentir silmeins empau igl element matern ch'el veva encuretg ento-
chen ussa senza success. Friedrich ei daventaus in oreifer scolar. Mo gia

suenther treis onns ha el stuiu bandunar quella cumpignia e sia casa paterna e serender tier in da ses augs, in frar da sia mumma, predicant Hoffmann a Stattilm. Cheu ha el anflau in bien dacasa e saviu frequentar la scola sco auters affons. Cun 15 onns ha el stuiu sedecider per ina clamada. Nunsavend tgei far eis el daventaus selvicultur. Suenther quei emprendissadi ha el entschiet in studi universitar a Jena. Mo igl ei buc iu ditg ch'el ei vegnius en talas difficultads finanzialas ch'ins ha serraui el nov jamnas en perschun. Silsuenther ha el gudignau siu paun baul cheu e baul leu sco fumegl tier purs, sco mesirader da furs, sco contabilist e secretari. In nundescrivibel malruaus ha catschau el onns ora dad in post a l'auter, baul el sid, baul el nord dalla Tiaratudestga. La finala ha el giu l'impressiun d'anflar sia vera clamada cun daventar architect. El ei pia serendius a Frankfurt per studegiar architectura, mo ei daventaus, tgei sorpresa: scolast.

Enteifer sia scolaziun da magister ha el danovamein udiu da Pestalozzi ed immediat han sias regurdientschas d'affonza colligiadas cun quei um entschiet a reviver en el. El serenda plein fiug e veneraziun per Pestalozzi ad Yverdon. Leu resta el duas jamnas. Denton igl onn 1808 tuorna el per la secunda gada en Svizra e quei per 3 onns. Cun matatschs da Holzhausen, ch'eran vegni surdai ad el per ch'el educheschi e scoleschi els, eis el serendius ad Yverdon tier Pestalozzi. Cheu eis el sefatschentaus zun fetg cun las ideas e metodos da siu grond promotur ed ei daventaus in grond amitg da quel e sia dunna.

Aschia ha Fröbel anflau sia vera clamada d'educatur. 1813 ha el denton stuiu serender ell'uiara encunter Napoleon. Leu ha el empriu d'enconuscher dus camerats, Middendorf e Langenthal, ch'ein daventai ses buns amitgs e silsuenther ses collaboraturs per ditg. Si'emprema casa d'affons (da lezzas uras numnav'ins talas «Erziehungsanstalt») ha Fröbel fundau a Keilhau. Davart la muntada da quella fundaziun ha el scret il suandont: «Igl ei buca mia finamira da fundar in schinumnu institut ni ina pensiun. Jeu ageschel aschia era buca per gudignar daners ni schiglioc valurs svaneivlas. Jeu enquerel ni admiraziun ni stema e confirmaziun da mes contemporans ed era buca la derasaziun d'ina metoda ni idea. Quei che jeu vi ei: Promover cun tut mias pusseivladads il svilup da tut las bunas qualitads els affons confidai a mi, sinaquei che quels sappien propi viver ina veta da carstgauns ventireivels. Jeu vi dar ad els in dacasa nua che lur bunas qualitads san sesviluppar, sefar e s'infirmir. Quei ei il sulet motiv da miu agir!» Mo quell'interpresa ha buca pudiu subsister. Buccas nauschas han procurau entras calumnias per discredit e crisa. Perquei ha Fröbel encuretg da realisar ses plans en in auter liug.

A Frankfurt ha el empriu d'enconuscher in scolast da musica, Junker Xaver Schnyder da Wartensee, Lucerna. Quel ei staus incantaus dils plans da Fröbel ed ha surschau ad el siu casti ch'el veva artau sper il lag da Sempach. Igl onn 1831 ein Fröbel e Schnyder serendi a Sempach per fundar la casa d'educaziun e formaziun tenor la perschuasiun pedagogica da Fröbel. Cun premura han els preparau tut, mo cura ch'ils scholars annunziai ord Tiaratudestga e schiglioc digl exterior havessen giu da vegnir, ha in suenter l'auter detg giu. Ei fuss stau da dar si la curascha. Mo cheu ein en buca ditg 17 affons dil contuorn da Sempach vegni surdai a lur quita. Cun quels ha Fröbel giu avon el ina scola svizra diltuttafatg genuina, e sco aunc mai ha el fatg persenn tgei muntada che la famiglia ed il pievel han pil singul, con impurtontas che tradiziuns ed isonzas ein per la cultivaziun dil sentiment da cuminonza denter ils affons e las generaziuns. El ha capiu d'educar ed instruir ses confidai aschi bein ch'el ha beingleiti giu acquistau la simpatia dils burgheis dil contuorn. Ils vischins da Willisau han era offeriu a Fröbel lur casti a Willisau ch'era pli adattaus per si'interpresa che quel da Wartensee. Fröbel ha acceptau ed ha giu success vinavon.

Duas gadas ha Fröbel era dau suatientscha al clom dallas autoritads da Burgdorf per dar leu cuors pli liungs da scolaziun e perfecziun a scolasts dil contuorn. Cheu ha el era empriu d'enconuscher Jeremias Gott-helf e luvrau cun el. Miez onn ei Fröbel era staus bab dils orfans da Burgdorf. En quels onns d'intensiva lavur pedagogica ei Fröbel vegnius pli e pli perschuadius dall'enorma muntada ch'ils emprems onns d'affonza han per in carstgaun. Ed el ei sestentaus da promover ses confidai en tuts risguards. L'emprema premissa ch'in educatur sto haver per saver promover ses confidai ei in bien dun observativ. El sto saver observar ed esser attents per saver capir las motivaziuns pil sedepurtar da ses affons. El sto saver sevider en en lur situaziun e sentir cun els per lu saver menar els sin la dretga via. Perquei scriva Fröbel gia duront siu temps a Wartensee: «Nus stuein observar ils affons pigns per saver capir els. Nus stuein vesar lur mund ch'ei fetg differents da quel dils carschi. Il mund dils carschi ei dividius en tons secturs. Il mund dils affons denton ei aunc in mund global, entir. Igl affon ei aunc buca dividius en siu sentir e pater-tgar viers quei ch'el entaupa. Viers tut, carstgauns, animals, fluras, causas, suleagl, glina, steilas, vent ed aura, ha el ina relaziun fetg viva e se-senta sco in center tschentaus enamiez quei tut. Igl affon viva da siu intern anora ed enquera dapertut in eco. Pli fetg che jeu s'occupeschel cun ils affons e giuvenils e pli fetg che jeu stoi seperschuader dall'immensa influenza ed impurtonza ch'ils emprems onns d'affonza han per mintga

carstgaun. E pli che jeu sededicheschel agl affon e pli perschuadius che jeu vegnel ch'ins sto sustener e promover quei marveglius svilup ch'in carstgaun ha da far atras en ses emprems onns. Ed jeu hai saviu constatar che jeu hai anflau ils mieds necessaris per quei niebel pensum.»

E daveras, Fröbel ha entschiet a crear e rimnar termagls adattai per affons pigns. Quels ha el ordinau en in sistem che corrispunda exactamein al svilup digl affon da ses emprems meins entochen ca. 8 onns. En tut setracta ei da 16 sorts caussas. Da quellas ei il bal l'emprema. Las suandontas ein mintgina mintgamai in tec pli cumplacada e differenziada che l'autra. Tut ils termagls secumponan denton ord fuormas geometricas ed ein fatgs ord materia naturala, oravontut ord lenn. Per saver crear tenor si'idea e perschuasiun quels termagls e procurar per lur derasaziun e dretg diever ei Fröbel puspei serendius en Tiaratudestga. A Blankenburg ha el fundau in «Institut per la tgira dil regl da s'occupar dils affons e giuvenils». En quei institut vegnevan ses termagls era fabricai. Per far migliur radicala e spargnar a tons carstgauns grevas uras en lur giuvens onns leva Fröbel denton scolar en emprema lingia las personas che han da s'occupar cun ils affons pigns, numnadamein las mummas. Quellas leva el scolar en moda zun pratica. Igl institut a Blankenburg ei pia daventaus in center nua che giuvnas spusas, mummas ed affons s'occupavan in cun l'auter cun sefatschentar communablamein culs termagls inventai da Fröbel. La finamira da Fröbel era quella da sensibilisar e scolar ils educaturs per ils basegns dils affons. Per saver far quei efficaciamain e cun biars participonts, rimnava el quels en siu institut, teneva referats, fundava dapertut nua ch'el saveva schinumadas «uniuns d'educaziun» (Erziehungsvereine), scriveva brevs a tut las persunalitads d'influenza per incantar ellas per si'idea da scolar ils educaturs dils affons pigns, pia oravontut ils geniturs. Mo sias stentas – magari empau exageradas – ein buca stadas beinvesidas dapertut. Ins temeva che geniturs pli allerts per ils basegns da lur affons fussien lu forza buca adina aschi maneivels da reger ella monarchia. La regina da Sachsen duei haver detg tut indignada udend dallas interpretas da Fröbel: «Quei muncass gest aunc ch'il pievel cumin vegni scolaus! Ch'ins sappi reger el aunc meins!»

Da Fröbel san ins dir quei ch'ins di magari dad auters pioniers: «Schenis vegnan savens malcapi!» Aschia han las reacziuns dalla publicitad canalisau las ideas da Fröbel sin in camp oriundamein buca intenziunus sin quella moda dad el sez. Enstagl d'ina instituziun per la formaziun dallas futuras mummas ei in'instituziun per l'educaziun e formaziun dils affons sez e quei entras educaturas jastras vegnida realisada.

Suenter diras stentas da vegnir capius endretg ha Fröbel la finala accep-
tau quei ch'era in summa pusseivel ed affirmau quell'instituziun. Dond ad
ella il num «Kindergarten» ha el vuliu exprimer aunc inagada sia ferma
perschasiun e speranza ch'ils affons dueien anflar cheu in ambient nua
ch'els sappien prosperar sco plontinas sut il quita dil hortulan – in pa-
tratg amureivel e zun capeivel, sch'ins sa ch'el veva empriu oriundamein
da selvicultur.

Ils affons vegnevan rimnai en ina stiva, e mattas giuvnas sespruavan
d'educar e scolar els tenor las ideas dil fundatur. Quellas ideas intende-
schan instantamein il svilup e la cultivaziun dallas forzas emoziunalas,
intellectualas e corporalas dils affons. Ellas prevedan era grond spazi
per la libertad individuala digl affon en l'elecziun da siu termagl e dil die-
ver da quel. Las stivas da Fröbel ein beingleiti daventadas numerusas,
mo pil solit era surpopuladas. En in temps, nua che la formaziun dalla
schlatteina feminina era pér enten fitgar empauet pei, eis ei da capir che
las giuvnas educaturas fuvan buca adina hablas da suandar spirtalmein
il grondius concept pedagogic da Fröbel e da transponer sia teoria (dil
reminet era redigida en in lungatg grev e cumpliau e per part fetg filo-
solic ed abstract) ventireivlamein ella pratica. Per las giuvnas educatu-
ras havev'ei num: Vegnir di per di a frida cun otgonta (!) e dapli affons en
ina stiva savens bia memia pintga e cun paucs e sempels mieds didac-
tics. Savens havevan ellas mo ina pintga part dall'entira purschida dils
termagls da Fröbel a disposiziun. Malgrad las immensas stentas da
Fröbel da sensibilisar la publicitad per sia perschasiun en favur dils af-
fons pigns ha el buca giu il success giavischau. La gronda massa dalla
publicitad ha beneventau las stivas da Fröbel oravontut durant il temps
che las fabricas da textiliis etc. ein vegnidas si. Damai ch'ils affons
pigns, strusch ch'els savevan ir sezs, savevan gia frequentar las stivas
da Fröbel nezegiavan ins savens quella caschun per che las mummas
sappien sededicar a lavur pli «rendeivla» che da «mo» far il percasa e
«mirar dils affons». Quella pratica corrispundeva naturalmein en negins
graus allas ideas da Fröbel e sias stentas pils affons pigns. Anzi, igl ei
ina tragica che gest quell'instituziun che leva tgirar cun tutta carezia igl
affon en ses emprems onns ei vegnida surduvrada per privar beinenqual
affon dalla carezia che sia mumma havess saviu dar ad el a casa,
sch'ella havess buca saviu ir a luvrar senza quellas stivas da Fröbel
ch'eran surpopuladas da maniera ch'ina promoziun dil singul era buca
pli pusseivla, anzi, il ferm vegneva era cheu adina il pli tgunsch suren ed
il fleivel stueva pitir. Pervia da quei fatg ha Fröbel pitiu nundescribiba-
mein. El leva gie buca «metter a guvern» ils affons, schi biars sco pussei-

vel en in futgé sut in dictat general e disciplinaric, mobein leva sensibilisar la glied per ina valur spirtala, per in'idea che dueva purtar ventira e buca uniformiad e sforz gia els onns d'affonza.

In da ses amitgs ha detg inagada: «Fröbel ha buca giu in'idea, mobein l'idea ha giu (tschaffau) el.» In engaschament ord perschuasiun schi profunda munta buca ina veta leva e cumadeivla, anzi cumbat, miseria, dolor muort biaras malcapientschas e trumpadas. Semeglientamein sco Pestalozzi ei era Fröbel daventaus «il narr dalla societad».

Suenter la revoluziun d'anno 1848 ha F. Fröbel giu aunc inagada – malgrad tut – la speranza che sia idea dall'educaziun dils affons pigns vegni capida e realisada endretg. Mo el ei setrumpaus malamein. En Prussia ein las stivas da Fröbel vegnidas serradas e scumandadas cun igl argument ch'ins sappi buca tolerar ella tiara Fröbel, quei arzsociolist e sias stivas che seigien nuot auter che cuvis digl ateissem. Fröbel ei seviults cun ina declaronza e protest al retg dalla Prussia. Denton pér 8 onns suenter sia mort ein scolettas tenor l'idea da Fröbel puspei vegnidas lubidas en Prussia. En auters stadis ei si'instituziun buca vegnida cumbattida talmein. Tscheu e leu ha el schizun anflau legreivels ecos, mo las trumpadas ed ils quitaus ein stai pli numerus. Tonaton ha el battiu senza cal per si'idea e perschuasiun tenend dapertut referats e cuors per educaturs. Aunc igl onn 1850 ha el fatg gronds plans co el savessi realisar a Bad Liebenstein in institut numnaus «Anstalt für allseitige Lebens-einigung». En quella casa dueva schibein la scolaziun dallas mummas sco quella da tgirunzas ed educaturas d'affons en tut las vegliadetgnas tochen tier ils giuvenils vegnir realisada. Da quei grondius plan ei mo in pign fragment staus realisabels, numnadamein entgins cuors per educaturas.

Denton havevan ils quitaus e cumbats spossau il grond filantrop. A ceschun da siu 70avel anniversari eis el malgrad tuttas contradicziuns pertuccont la publiciad da si'ovra e persuna tuttina vegnius undraus publicamein. Silsuenter eis el vegnius envidaus e beneventaus cun giubel sco hosp d'honor alla dieta generala dils scolasts tudestgs che ha giu liug a Gotha. Cuort sissu, ils 21 da zercladur 1852 eis el morts.

Ins sa sedumandar tgei che hagi dau a F. Fröbel ina tala perseveronza per siu engaschi pigl affon pign. La risposta anflein nus bein en in da ses agens plaids che secloma: *Quei che vegn dil spért va buca a piarder!* Siu engaschi valeva a valurs spirtalas. Il dun d'educar affons ei gie buca semplamein in inschign per activitads organisadas, mobein oravontut igl art da saver parter e retscheiver impuls e valurs ch'ei buca senz'auter registrablas cun materia ni cefras. Saver parter e retscheiver tals impuls

e valurs ei la premissa per haver grond'influenza sin igl entir sentir e partertgar dil carstgaun e la finala sin ses deportaments da maniera che quel sesenta ventireivels e less far auters ventireivels. Quella verdad ha Fröbel exprimiu inagada en ina brev ad ina da sias scolaras culs plaids: (translaziun tenor il senn)

Natira e veta schain cun lur realitads e pusseivladads sco in bi curtin cun bialas fluras avon mei. E jeu s'entardel cheu cun miu affon sil proxim pastget e contemplel cun el las margrittas, las violas, ils baus, e selegrel cun miu affon sco in affon. Cheu pon bein ils sabis signurs surrir dil vegl affonil che daventa sez in affon denter affons. Denton jeu sun perschadius entras mias perscrutaziuns che negin s'empatscha propi da rudien dils affons, schegie ch'ins intschendrescha pervia dad els entirs marcaus e tiaras. Cun ils concarstgauns e cun ils affons vivas ti denton mo ina gada. Perquei dueis ti viver cun els diltuttafatg da cor!

E daveras, ils plaids da Fröbel: «Quei che vegn dil spért va buc a piarder!» ein severificai era pertuccont si'ovra, schegie che el ei vegnius malcapius stediamein. Ad ina niaza el secund grad (da parentella) da Fröbel, Henriette Schrader-Breymann eis ei reussiu suenter onns da far reviver cun success l'ierta spirtala da Friedrich Fröbel. Quei ei daventau a Berlin cun sia fundaziun «Pestalozzi-Fröbelhaus». Tras quell'instituziun han las ideas da Fröbel puspei acquistau actualitad sur tut ils cunfins.

Si'idea e filosofia co il carstgaun duei veser sesez ed educar ses affons ha Fröbel formulau en sia renomada scartira *Menschenziehung*. Igl accent principal da quella ei la perschuasiun che tut, mund, carstgaun e Diu stettien en stretga relaziun e convivenza in cun l'auter. Igl act creativ da Diu il Scaffider hagi da secontinuar entras ils carstgauns e vegnir veseivels entras ovras che possibiliteschien ina societad ventireivla. Las forzas internas dil carstgaun duein saver sesviluppar e semussar anoviars entras occupaziuns che dattan legria e satisfacziun. Igl educatur duei sesentir sco creatira dil Segner. El duei esser sensibilisau da veser dapertut il bien e da sviluppar en ses affons in partertgar e sedepurtar cordial e plein respect viers tuts carstgauns e tuttas caussas. Ord quella perspectiva seresultan grondas pretensiuns alla persunalitad dils educaturs. Fröbel ei perschuadius ch'ei dependa buca ton tgei ch'in educatur fa e di (pia dall'elecziun dalla materia ch'el tracta cun ses affons) mo bein co el sedeporta, co el meina ils affons giugond cun els, co el instruescha els entras siu agen exempel. Quei tratg ella pedagogia da Fröbel ei

segir daventaus aschi fermes entras sia collaboraziun ed amicezia cun H. Pestalozzi che haveva ils medems principis.

Ei dat biars aforissem da F. Fröbel. Jeu less mo menziunar dus da quels. Els paran a mi dad offniar l'entira attaschadad e carezia da Fröbel pils affons e las pretensiuns ch'el tschentava als educaturs. El di:

Educaziun ei exempel e carezia, auter nuot!

Vegni, lein viver per nos affons!

Fröbel sez ha buca giu la ventira d'haver agens affons, schegie ch'el ei staus maridaus duas gadas. Omisduas dunnas han susteniu el gron-damein en sias interpresas. La mort prematura da si'emprema dunna Wilhelmina Hoffmeister 1839 ei stada ina zun greva frida per el. 11 onns eis el restaus vieus, lu ha el, dus onns avon sia mort, maridau sia scolara Luise Levin che ha tgirau el cun gronda carezia il davos temps.

Igl ei interessant che las ideas da Fröbel han anflau la pli gronda capientscha buc en si'atgna patria, mobein en Svizra e quei tochen il di dad oz. Sche nus cumparegliein las scolettas dalla Tiaratudestga e quellas dalla Svizra constatein nus ina gronda differenza schibein el sistem sco ell'atmosfera da quellas, e quei dapi lur fundaziun tochen oz.

Dil reminent ha ei dau en Svizra gia baul scolettas tenor las ideas da Fröbel. L'emprema da quellas ei vegnida fundada a Turitg-Friesbach, entgins onns suenter la mort da Fröbel. Il fundatur da quella scoletta a Friesbach era in nevs da F. Fröbel. 1871 deva ei gia tontas scolettas en Svizra ch'ins ha fundau l'uniun da scoletta «Schweizerischer Kindergartenverein» ed igl onn 1873 ei igl emprem seminari da mussadras tenor ils principis da F. Fröbel vegnius fundaus a S. Gagl. Friedrich Fröbel vegn numnaus cun raschun aunc oz il bab dalla scoletta. La scoletta dad oz denton stat sut l'influenza da numerus exponents d'ideas e filosofias. La pli ferma da quellas deriva d'ina dunna che ha cumpletau las ideas e metodos da Friedrich Fröbel da maniera ch'ella sa vegnir numnada

la mumma dalla scoletta

Siu num ei *Maria Montessori*. Sper F. Fröbel ei M. Montessori bein la persuna la pli impurtanta ella historia dalla scoletta. Sia metoda e siu engaschi per promover il svilup dils affons els emprems onns san ins capir sco tier Fröbel mo en connex cun sia biografia.

Naschida ei Maria Montessori igl onn 1870 (pia 18 onns suenter la mort da F. Fröbel) a Chiaravalle, Italia (provincia Ancona). Encunter l'isonza

da lezs temps ei Maria Montessori buca daventada scolasta ni educatura sco autras giuvnas intelligentas, mobein ha frequentau sco suletta ed emprema femna il tecnicum ed ei daventada inschigniera (interessanta parallela cun Fröbel che leva daventar architect!). Suentar haver luvrau entgin temps d'inschigniera ha ella turnau a studegiar, quella gada biologia e medischina. Suentar quels studis eis ella daventada miedia alla clinica da psichiatria dall'universitad da Ruma. Cheu ha ella survegniù l'incumbensa d'encurir ellas diversas casas da malsauns da spért «cass interessants» per il studi dils students dall'Universitad. A caschun da sias visetas per quei intent en las casas da malsauns da spért ha Maria Montessori stuiu far persenn che orfans ed affons impedi ni retardai en lur svilup stuevan viver e parter lur sort cun malsauns da spért en tuts stadis da malsogna e beinsavens era cun malfatschents. Quei ha tschaffau il cor da M. Montessori da tala maniera ch'ella ei seviulta tier las autoritads e ha pretendiu autras, meglieras relaziuns per quels affons. En medem mument eis ella era s'empatschada directamein da quels affons ed ha studegiu da rudien lur situaziun e lur sedepurtar. Muort sia iniziativa ha il stadi lu fundau ina scola d'emprova per tals affons e Maria Montessori ei daventada la directura da quella. Immediat ha ella sviluppau ina metoda da scolaziun pli adeguata per quels affons stuschai e negligi. Ella era perschuadida ch'ins sappi buca scolar tals affons en maniera abstracta, mobein stoppi igl emprem svegliar e stimular ils senns da quels affons per saver promover cheutras era lur forzas spirtalas. Semeigliontamein sco Fröbel leva ella schar reviver quels affons en moda legreivla lur contuorn e pér lu intermediar ulteriuras enconuschientschas en in risguard ni l'auter. Il success ei staus aschi gronds che beinenqual da quels affons ha saviu frequentar gia suenter pauc temps las scolas normalas. Quei ha naturalmein svegliu igl interess dallas autoritads e da biars auters per sia metoda. Igl ei vegniu adaquella che M. Montessori ha entschiet a scolar gidontras e scolastas tenor sia metoda e perschasiun. Da quellas pretendeva ella zun grond engaschi per ils affons e niebel character. Ella saveva esser zun rigurusa cun ellas, pertgei sia devisea en quei risguard era radicala e seclamava: «Ei secapescha da se-sez ch'in educatur sesprova d'haver sez las vertids ch'el vul promover tiels affons.» Quei che Maria Montessori leva dar vinavon a sias gidontras era buca mo ina filosofia fetg parentada cun quella da Fröbel (schebein ella enconuscheva lezza fuss aunc d'eruir), mobein ina metoda che sebasava sin studis minuzius e lavur pragmatica ch'era secumprovada ella pratica. Nuot era per M. Montessori da memia per saver promover ils affons confidai ad ella. Sper sia lavur da miedia en sia pratica privata

ed en diversas clinicas, sper sia professura per antropologia e higiena all'universitad da Ruma senuspeva ella buca da luvrar senza culs affons. E siu success cun affons impedi ni negligi han dau ad ella la perschua-siun che sias metodos seigien segir era bunas per promover affons sauns ed en bunas relaziuns. Quella perschua-siun ei stada aschi ferma che M. Montessori ha dau si sia clamada da miedia ed ei s'immatricu-lada danovamein sco studenta, quella gada dalla filosofia e psicologia. En quei temps ha ina societad da baghegiar eregiu el quartier da San Lo-renzo grondas casas per famiglias paupras. Ils geniturs da quellas fami-glias stuevan denton luvrar igl entir di ed ils affons pigns eran surschai a sesezs. Capeivel ch'els fagevan beinenqual cattavegna, p.ex. tschuffer-gnar ils mirs dallas casas novas. Per prevegnir a donns pli gronds ha la societad da baghegiar da San Lorenzo vuliu rimnar quels affons en in lo-cal sut survegionza d'ina persuna. Maria Montessori surpren quei pen-sum ed ha aschia la pusseivladad da luvrar ed experimentar sia metoda cun affons normals. Muort la situaziun pauc legrevla eran quels affons denton fetg disturbai en lur svilup e sesentir. M. Montessori descriva els culs plaids «quels paupers affons eran plein tema, strusch da motivar da plidar ni da s'exprimer. Lur fatschas eran senz'expressiun, lur eglis vits sco sch'els havessen aunc mai ni viu ni udiu zatgei! En buca ditg han quels affons fatg atras in enorm svilup ch'ins havess pudiu tertgar ch'ei setracti da tut auters affons che avon. Els han entschiet a prosperar e lur legria e ventira ha entschiet a far pli clars perfin lur contuorn pauc edi-ficant.»

Entras ses studis ha M. Montessori viu en che mintg'affon fa atras pli-ras epocas da svilup e ch'ins sto prender risguard sin quei fatg e suste-ner quei svilup en moda adeguata.

La metoda da M. Montessori risguarda perquei oravontut la stimula-ziun e tgira dils senns, dallas habilitads corporalas (coordinaziun dallas musclas etc.) ed il damogn dil lungatg. Sia metoda ei fetg pragmatica e conforma allas forzas dils affons. Semeglientamein sco Fröbel ha era M. Montessori sviluppau in'entira paletta da termagls e mieds didactics per promover las habilitads dils affons. Oravontut ha ella adaptau il mobiliar pils affons alla grondezia corporala da quels, pia dau ad els sutgas e meisas pli bassas, indrezs en tuts graus pli maneivels per lur forzas. Pli-navon ha ella pretendiu sco Fröbel pli gronda libertad pils affons. Ella ha denton definiu quella libertad sequentamein: *La libertad dil singul affon ha ses cunfins leu nua che ils interess e la harmonia dalla cuminonza vegn disturbada. L'expressiun da quella libertad ei quei che nus num-nein en general: buna educaziun!*

Pli e pli ha M. Montessori era scolau educaturas, igl emprem a Ruma, lu a Milaun, Neapel ed en auters marcaus dall'Italia e digl exterior. Siu engaschi per in svilup pli liber dalla persunalitad digl affon vegn denton malvesius dils faschists che survegnan pli e pli pussonza en l'Italia (dapi igl onn 1919 tochen viaden els onns dalla secund'uiara mundiala). La finala fan ils faschists serrar tut las scolas da Montessori. Maria Montessori fundescha perquei ell'Austria ed en Tiaratudestga novas scolas e casas d'affons che funcziunavan tenor sia metoda. Mo era il nazional-socialissem vegn prigulus per ella. Cheu serenda ella en Spagna. Strusch ch'ella haveva tschentau pei leu, rumpa l'uiara burgheisa ora. Damai che Maria Montessori haveva era scret cudischs che tractavan metodos da catechesa catolica per affons er'ella puspei sin la gliesta dils persequitai e ha stuiu fugir. Quella fuigia ha menau ella tras biaras tiaras, mo dapertut ha ella fatg tut il pusseivel per propagar sia metoda d'educaziun e scolaziun dils affons. Aschia eis ella perfin arrivada ell'India. Era leu ha ella derasau sias metodos. Il stadi ha denton giu suspect ch'ella noschi alla naziun ed ins ha bandischau ella ord la tiara. Stauncla eis ella la finala arrivada a Noordwijk en Hollandia nua ch'ella ha anflau asil. Sia dolor da buca saver turnar en Italia ei stada gronda. Mo aunc pli gronda ed impurtonta ei la novitad stada per ella che sias scolas e metodos seigien puspei lubidas en sia patria. Quella novitad ha numnadamein legrau ella schi fetg ch'ella ei cuort mument suenter morta, morta dalla ventira ston ins dir, ella vegliadetgna dad 80 onns (pia igl onn 1950).

Las scolettas en tiara romontscha

En nossas cuntradas existan scolettas dapi rodond 50 onns. Cun igl engaschament cultural da dr. Augustin els onns 1934–39 ha ina nova epoca per la cultivaziun da nies lungatg els vitgs, specialmein dalla Tumliasca, entschiet. El ravugl dalla LR ein ins sedecidius da tgirar meglier l'instrucziun romontscha dils affons ed ha entschiet cun quella gia tier ils affons che van aunc buc a scola, rimnond els mintgadi per enzacontas uras d'instrucziun entras giug en ina stiva ch'ins ha numnau scoletta. Damai che las educaturas havevan l'expressiva incumbensa (entras la LR) da mussar il lungatg romontsch als affons ha Stiafen Loringet numnau ellas «mussadras». In zun fervent promotur da quellas stentas per mussar romontsch als affons cun la speronza da saver spindrar cheutras divers loghens periclitai dalla germanisaziun ei professor Gangale staus (mira il cudisch da Margarita Uffer, «Giuseppe Gangale, Ein Leben im Dienste der Minderheiten», casa editura Terra Grischuna 1986). El metteva zun

gronda peisa sin la perfecziun dil lungatg romontsch dils scolarets. En scoletta va ei denton buca mo per perfecziun linguistica, mobein per la promoziun dall'entira persunalitad digl affon, in process che lai buca sfurzar. Affons denter 4 e 7 onns vivan gie en in mund aunc schi global ch'ins sa buca educar e scolar els senza prender risguard sin lur entira persunalitad. Perquei ha la pratica beingleiti mussau ch'ils principis da Fröbel e Montessori ein era la dretga via per educar e promover ils affons en nossas scolettas romontschas, era sch'ellas han ultra dalla funcziun normala da mintga scoletta aunc il pensum da mussar romontsch ad affons da lungatg jester. Suandond ils principis e las metodos da Fröbel e Montessori cumpletai cun las enconuschientschas dalla psicologia e pedagogia moderna posseda la mussadra igl instrumentari necessari per si'impurtonta lavur da promover ils affons en tuts risguards, sinaquei ch'els seigien preparai per il pass en scola primara ed hagien en general ina vasta basa per ina veta ventireivla era pli tard. Igl ei in bien «attestat» per la lavur e la muntada dallas scolettas sch'ils scolasts che sorprendan ils affons ell'emprema classa constateschan adina puspei ina gronda differenza schibein el sedepurtar sco ellas prestaziuns d'affons ch'eiin stai a scoletta e tals che han ord in motiv ni l'auter buca giu quei cletg. Giuvnas che vulan daventar mussadras frequentan in seminari da 3 onns nua ch'ellas san acquistar las enconuschientschas e habilitads necessarias per quei niebel pensum. Il factur il pli decisiv denton per saver promover affons en quella vegliadetgna ei denton buca semplamein ina habilitad ch'ins sa acquistar, mobein in dun dil cor ch'ins numna «clamada».

Litteratura:

W. Lange, Friedrich Fröbels gesammelte pädagogische Schriften, 3 toms (1962-63)

Maria Montessori, Die Entdeckung des Kindes, Basilea 1971